

ZOEKEN NAAR HET GOEDE LEVEN

DE TOEKOMST
VAN THEOLOGIE

Stefan Paas

WOORD VOORAF

De organisatoren van de Nacht van de Theologie 2019 vroegen mij een lezing te geven over de toekomst van de theologie. Ongeveer tegelijk daarmee kreeg ik een verzoek van KokBoekencentrum om iets te schrijven dat aangeboden kon worden tijdens de Nacht. Toen aldus de dominee en de koopman in mij werden aangesproken, besloot ik tot dit essay. Het is in haast geschreven en het is op niet veel meer gebaseerd dan mijn eigen loopbaan in de theologie. Ooit zal ik het, bij leven en gezondheid, misschien nog eens vervangen door een meer doorwrochte studie.

De toekomst van de theologie gaat over twee vragen, die in dit essay in samenhang worden besproken: (1) is er toekomst voor de theologie?, en (2) hoe ziet theologie er in de toekomst uit? Wat de eerste vraag betreft: naar de toekomst kijken komt vaak vooral neer op het doortrekken van trends. Omdat ik me in dit essay richt op de toekomst van de theologie als intellectuele discipline – wetenschap – zou ik dus kunnen proberen voorspellingen te doen over de toekomstige markt voor de professionele

theologie. Dan kun je kijken naar de stabiele maar kleine groep studenten die zich jaarlijks aanmeldt bij een van de faculteiten voor theologie en/of religiestudies. Of je kijkt naar de terugloop in kerklidmaatschap en kerkgang die nog altijd zichtbaar is in Nederland, zij het wat minder spectaculair dan enkele decennia geleden. Het krimpende aantal predikants- en priesterplaatsen zou de aandacht kunnen krijgen, evenals het voorzichtig groeiende bestand van vrijgevestigde en ondernemende theologen. Of je richt je blik op de explosie van nieuwe religieuze gemeenschapsvormen, inclusief ‘kerkplanten’ of ‘pionieren’, en je vraagt je af wat dit betekent voor de toekomstige werkgelegenheid van theologen. Het is een veeg teken dat een recent rapport van de Protestantse Kerk in Nederland over ‘missionair pionieren’ met enige trots vermeldt dat een groot deel van de nieuwe pioniersplekken het in eigen ogen prima redt zonder professionele theoloog.

Blijft er dus voldoende maatschappelijk draagvlak over voor het in stand houden van een kleine studie voor een krimpende markt? Om het geld hoeven we het in elk geval niet te laten. Duur is de theologie immers niet. Het opleiden van een theoloog is vele malen goedkoper dan het opleiden van een medicus, en theologen gaan ook nog vaak lang mee. Waar een natuurkundige zijn Nobelprijswinnende werk voor zijn veertigste moet verrichten, kan een theoloog op zeventigjarige leeftijd nog grensverleggende boeken schrijven. Theologie bedrijven lukt ook prima zonder miljoenen kostende deeltjesversnellers of laboratoria; met een stapel boeken, een

rustig plekje, een computer en wat handige software is een theoloog al dik tevreden.

Toch richt ik me in dit essay niet op de ‘marktfragen’, maar eerder op de achterliggende kwestie van het bestaansrecht van de theologie in een samenleving als de onze. Of theologie toekomst heeft, hangt naar mijn gevoel uiteindelijk af van een voldoende breed gedragen besef dat theologie een zinvolle maatschappelijke bijdrage levert, en daarom niet gemist kan worden. Daarvoor is het nodig uit te leggen wat theologie is en wat zij doet, en waarom. Hier probeer ik dat te doen aan een breder publiek, dus ook – of zelfs allereerst – aan mensen die zichzelf niet als religieus beschouwen.

Bij de tweede vraag – hoe theologie er in de toekomst uitziet – moeten we het al evenzeer doen met de wijsheid van hier en nu. Dat wil zeggen: voorstellen voor de theologie van de toekomst beginnen doorgaans met wat de schrijver als de grootste menselijke uitdaging van nu ziet, en eindigen met een voorstel hoe de theologie zich nuttig kan maken om die uitdaging te helpen oplossen. Vandaag gaat het dan meestal over de klimaatcrisis, terrorisme of kunstmatige intelligentie. Het lijkt mij evident dat een brede cultuurstudie als de theologie zich met zulke actuele vraagstukken bezighoudt. Maar ook dan zal het belangrijk zijn dat de theologie kan duidelijk maken wat haar unieke en onvervangbare bijdrage is aan dit soort debatten. Wat is er ‘theologisch’ aan haar inbreng? En waarom is dat ‘theologische’ van belang? Kortom, ook hier kom je weer uit op een verantwoor-

ding van wat de theologie is en doet – of zou moeten doen.

Hoewel ik christelijk theoloog ben, hoop ik dat veel van wat ik hieronder schrijf ook voor theologen van andere religieuze tradities herkenbaar zal zijn.¹ Wel heb ik het verzoek van de organisatoren van de Nacht van de Theologie nauwgezet gevolgd door me hier te richten op de theologie en niet op de religiewetenschappen. De KNAW formuleerde het verschil in 2015 zo dat theologie als object van studie heeft ‘het denken over God’ en religiewetenschappen zich richten op religie als ‘breed veld van religieuze praktijken en culturen’.² Uiteraard zijn de grenzen in de praktijk niet zo scherp te trekken (geesteswetenschappen vloeien aan de randen sowieso nogal in elkaar over), maar er zijn verschillen in belangstelling en werkwijze. Mij gaat het hieronder vooral over het ‘denken/spreken over God’.³

1 Wat voor begrippen als ‘religie’ en ‘seculariteit’ geldt, geldt ook voor het begrip ‘theologie’: het is sterk gestempeld door een christelijke geschiedenis. Joodse en islamitische collega’s ervaren het mede daarom soms als ongemakkelijk om ‘theoloog’ genoemd te worden.

2 *Klaar om te wenden... De academische bestudering van religie in Nederland: Een verkenning*, KNAW: Amsterdam 2015, p. 16

3 Vaak wordt het verschil tussen theologie en religiewetenschappen gedefinieerd als het verschil tussen een ‘binnenperspectief’ vs. een ‘buitenperspectief’. Ik vind dat onderscheid niet zo vruchtbaar. (Geestes)wetenschappen vertrekken altijd vanuit niet-wetenschappelijke narratieven van levensbeschouwelijke aard. Zij

zijn gebaseerd op ideeën over hoe de wereld in elkaar zit, wat de meest bepalende dynamieken daarin zijn, wat mensen zijn, impliciete of expliciete morele evaluaties van gedrag of van samenlevingen, enzovoort. In die zin vertegenwoordigen zij allen ook een binnenperspectief. In kritische en hermeneutische varianten van sociale wetenschappen wordt dit overigens erkend (bijv. genderstudies). Voor levensbeschouwelijke narratieven in de psychologie, zie bijv. Browning, *Religious Thought*. Voor soortgelijke analyses van sociale wetenschappen, zie bijv. Hervieu-Leger, *Religion*; Smith, *Moral, Believing Animals*.

DE TOEKOMST VAN THEOLOGIE

Tien miljoen theologen

Nederland telt, naar verluidt, zo'n zeventien miljoen bondscoaches. Ongeveer tien miljoen van hen hebben er een roeping naast: theoloog. Over zaken als God en geloof heeft bijna iedereen wel een mening. En veel Nederlanders ervaren weinig remmingen om die mening te verkondigen. Als 'theo-logie' zoiets betekent als 'spreken over God' of zelfs 'theoretiseren over God', dan kun je gerust zeggen dat veel mensen op hun eigen manier aan theologie doen. Als ik 'God is...' intik in het zoekvenster van Google, vult Google zelf al aan met de belangwekkende theologische opties 'God is a woman', 'God is a dancer' of 'God is a dj'. Een politicus verzekerde ons niet lang geleden dat God rechts is, en volgens journalist Yvonne Zonderop is God terug in de samenleving. De Wittgenstein-quote dat men moet zwijgen over dingen waarover men niet spreken kan, behoort tot het arsenaal van iedere zichzelf respecterende dorpsagnost. En bij discussies over rituele slacht weet half intellectueel Nederland joden en moslims te verzeke-

ren dat je die heilige teksten niet zo letterlijk moet lezen. Ik bedoel maar: de theologie ligt op straat.

Journalisten weten: doe een item over religie en je bent verzekerd van ingezonden brieven en reacties op sociale media. Vorig jaar schreef de filosoof René van Woudenberg een prijswinnend essay in de NRC over het bestaan van God. Het was een van de best gelezen stukken, en het leverde reacties op uit allerlei kringen. De EO maakte in 2017 een aardig bekeken serie ‘Rot op met je religie’, waarin zorgvuldig op hun irritatiegehalte geselecteerde gelovigen en ongelovigen twee weken werden opgesloten in een huis en discussies voerden. Vooral de bevlogen atheïst Floris van den Berg deed stof opwaaien met zijn combinatie van veganisme en religiestress. Hoe het ook zij, ook dit programma en de reacties erop lieten zien dat velen die niets van God moet hebben in het geheel niet te beroerd zijn deze opvatting uit te dragen. Daarbij passeren tegelijk heel wat meningen over God, heilige geschriften, religieuze gebruiken en tradities, waarvan de intensiteit niet altijd opweegt tegen de inhoudelijkheid.

Theologie heeft in die zin dus toekomst. Anders dan bij kernfysica of oud-Grieks doet iedereen wel eens aan *God-talk*. En als het klopt dat de mens een diepgewortelde religieuze behoefte heeft, dan zal dit voorlopig ook wel zo blijven. Zelfs de atheïst heeft ideeën over de God in wie hij niet gelooft. Je zou zeggen dat dit ook een toekomstperspectief opent voor professionele theologie aan universiteiten en hogescholen. Als er toch zoveel

over God en geloof en religie gepraat wordt, laat het dan alsjeblieft een beetje goed en deskundig gebeuren. Over het weer heeft ook iedereen een mening, maar juist daarom is het handig dat er ook meteorologen zijn. Al was het maar om op ze te schelden.

Maar voordat professionele theologen nu verheugd opveren: die populariteit van het nationale geloofsgesprek zegt ook iets anders. Op twitter overkomt het me nogal eens dat, wanneer ik me meng in een gesprek over religie of godsgeloof, mijn theoloog-zijn me wordt voorgehouden als diskwalificatie. ‘Jij bent theoloog, nogal wiesdes dat je zo denkt.’ Ik maak dat ook mee met mensen die zelf wetenschappelijk zijn opgeleid, en zelfs met collega’s aan universiteiten. Juist het feit dat theologie op straat te vinden is, en dat iedereen er wel wat van vindt, geeft velen blijkbaar het idee dat het geen vak is. Een beetje kletsen over geloof, dat kan iedereen toch? Soms vraag ik me af of ik niet beter de een of andere hoogspecialistische discipline had kunnen kiezen, waarvan alleen de naam al een eerbiedige stilte oproept. Koreaanse taal- en letterkunde wellicht, of polemologie. Bij theologie geldt toch vaak: het idee dat dit iets is waarin mensen zich kunnen *bekwamen*, roept eerder wantrouwen op dan respect. Theologie studeren, is dat niet net zoiets als astrologie studeren? Dat wil zeggen: interessant en intellectueel doen over iets wat niet echt serieus te nemen valt? Is het überhaupt een wetenschap?

Geloof dat probeert te begrijpen

Een van de oudste definities van theologie is: ‘geloof dat probeert te begrijpen’ (*fides quaerens intellectum*). Vanuit die optiek is theologie de intellectuele zelfanalyse, zelfverantwoording en zelfverheldering van religieus geloof. Het is de manier waarop een religieuze traditie zichzelf kritisch onderzoekt en verantwoordt, om zo de traditie constant te vernieuwen.

Met deze definitie is direct ook het onderscheid met religiestudies aangegeven. Een antropoloog kan een religieuze gemeenschap bestuderen met behulp van etnografische methoden, maar er kan een punt komen dat die gemeenschap gaat terugpraten. Intellectuele vertegenwoordigers van die gemeenschap gaan het debat aan met de antropoloog, en bevragen haar bijvoorbeeld op de levensbeschouwelijke wortels van haar vak, op haar gebruik van het (theologische!) begrip ‘seculariteit’, op de mensbeelden die haar vak informeren. Dat kan hoogst kritisch en argwanend gebeuren (denk aan John Milbank, *Theology and Social Theory*)⁴; het kan ook heel vriendschappelijk en constructief (denk aan Christian Scharen, *Fieldwork in Theology*).

In dit soort situaties treedt theologie op als de intellectuele stem van religie. Dat wil zeggen: zij vertegenwoordigt de religie in de arena van het intellectuele debat. Dat gebeurt vaak door vakmensen die zich in

4. Aan het eind van dit essay is een overzicht te vinden van alle aangehaalde auteurs en geschriften.

dezelfde intellectuele ruimte bevinden als de antropoloog. Ze werken aan gelijksoortige instellingen, staan in dezelfde wetenschappelijke traditie van het westen (en in groeiende mate ook van andere cultuurruimten), en bestuderen dezelfde bronnen. Theologen beroepen zich daarbij niet op ontoegankelijke inzichten, zoals hun eigen religieuze ervaring, en zij doen hun best om een taal te spreken die andere wetenschappers kunnen begrijpen. Theologen hoeven ook niet noodzakelijk zelf gelovig te zijn. Het ‘geloof’ dat probeert te ‘begrijpen’ is niet per se een *persoonlijk* geloof. Het gaat erom dat een onderzoeker bereid en in staat is de bronnen en uitingen van een geloofstraditie kritisch te doordenken om de vraag te beantwoorden onder welke condities deze geloofstraditie intellectueel toegankelijk en verantwoord kan zijn in het licht van alle kennis die we hebben. Dit kan ook leiden tot ‘post-theïstische’ of in zekere zin zelfs ‘atheïstische’ theologische voorstellen (Rosenzweig).

De antropoloog op haar beurt kan ingaan op dit gesprek; zij kan haar eigen verstaan van religie verdiepen door kennis te nemen van de verantwoording die de traditie van zichzelf geeft. Op deze manier kan zij religie ook serieuzer nemen dan wanneer zij alleen haar eigen theoretische raamwerk toepast. Dat kan leiden tot prachtige studies (denk bijvoorbeeld aan Tanya Luhrmann, *When God Talks Back*). Hetzelfde geldt uiteraard voor andere disciplines, zoals geschiedschrijving, of zelfs de medische wetenschap. Hoe zou een onderzoek naar iets als gebedsgenezing serieus kunnen plaatsvinden, als niet grondig kennis was genomen van de

manier waarop religieuze tradities zelf hierover spreken (zoals in Candy Gunther Brown, *Testing Prayer*)? En hoe zou zo'n praktijk geanalyseerd kunnen worden in het licht van wetenschappelijke kennis, als de onderzoeker niets weet van de theologische verantwoording van die praktijk? Immers, een theologische analyse van gebedsgenezing doet nu juist dat: de praktijk verhelderen en verantwoorden als *religieuze* praktijk in het licht van wat wij weten over de wereld.

Is theologie wetenschappelijk?

Op de bovenstaande definitie van theologie – geloof dat wil begrijpen – kom ik nog terug. In elk geval wordt hieruit hopelijk duidelijk dat theologie wetenschappelijk serieus te nemen is door iedereen die religie serieus neemt als invloedrijk maatschappelijk verschijnsel. Maar is theologie zelf ook wetenschappelijk? Dat is een lastige vraag, want wat 'wetenschap' precies is, is op zichzelf voorwerp van debat. Alleen dat al is trouwens een reden om niet te snel te roepen dat deze of gene discipline niet aan de universiteit thuishoort. Daarmee zouden we het debat wel overzichtelijker maken, maar ten koste van tegenstemmen en alternatieve visies.

Laat ik om te beginnen een veelgehoord misverstand uit de weg ruimen: theologen claimen geen geprivilegieerde toegang tot God. Zij hebben geen geheime dataset waar God in zit. Als zij iets zeggen over God, doen zij dat op basis van teksten, beelden, sym-

bolen, uitspraken en praktijken – dat wil zeggen, op basis van bronnen die voor iedereen toegankelijk zijn.⁵ Daarbij hoort ook het onderzoek naar allerlei aspecten van de werkelijkheid (geschiedenis, cultuur, politiek, wetenschap, kunst, ervaringen) in het licht van God (*sub specie Dei*). Anders gezegd: theologen onderzoeken niet slechts het spreken over God zelf, maar ook proberen zij te beargumenteren hoe een religieus perspectief (de werkelijkheid denken ‘vanuit God’) verschil maakt. Denk hier bijvoorbeeld aan het verschil tussen ‘natuur’ en ‘schepping’ (Alister McGrath), of aan het verschil tussen politiek als schepper van menselijk samenleven (Thomas Hobbes) en politiek als secundaire bescherming van een reeds door God geschapen menselijke samenleving (Augustinus). Dat soort oefeningen zijn niet triviaal, omdat culturele ontwikkeling vrijwel altijd samenhangt met verbeelding. De lenzen waardoor wij de werkelijkheid bekijken, kleuren grotendeels wat wij mogelijk en wenselijk vinden, en in welke richting wij zoeken naar vernieuwing. We zien dit momenteel in alle hevigheid gebeuren bij het

5 Dat een aantal van die teksten en praktijken voor gelovige theologen gelden als goddelijke openbaringen, maakt wetenschappelijk gezien niets uit. Het blijft dezelfde tekst die volgens dezelfde procedures wordt bestudeerd. En de bijdragen van deze theologen worden precies zo geëvalueerd als die van anderen: doen ze recht aan de bronnen, onderzoeken ze die volgens geëigende methoden, en gaan ze serieus en beargumenteerd in gesprek met de analyses van collega's? Zie daarvoor het vervolg.

debat over de klimaatcrisis en het uitsterven van soorten.

Het doel van theologie als ‘geloof dat probeert te begrijpen’ is het denken/spreken over God kritisch te onderzoeken in relatie tot de kennis die we hebben, en zo uiteindelijk te komen tot voorstellen om ‘denken/spreken over God’ te verhelderen en te verantwoorden. Omdat hierin veel specialismen betrokken zijn – tekstanalyse vraagt om andere methoden dan de studie van een ritueel – is theologie een samengestelde discipline. Lang niet alle theologen zijn direct bezig met voorstellen in bovengenoemde zin. Net zoals lang niet alle medische onderzoekers direct bezig zijn met het genezen van ziekten. Veel onderzoekers aan theologische faculteiten houden zich vooral bezig met de tekstkritiek van oude Aramese handschriften of met etnografisch veldwerk of met het verbeteren van pastorale gespreksvoering. Maar mocht dit bonte geheel onder een noemer passen, dan vermoed ik dat ‘intellectuele verheldering en verantwoording van het denken/spreken over God’ uiteindelijk het dichtst in de buurt komt. Kort gezegd: de theologie onderzoekt hoe er verantwoord gesproken kan worden over God, en over alle dingen in het licht van God.

Een tweede hardnekkig misverstand ligt in de vraag of Gods bestaan geen voorwaarde is voor theologie als wetenschap. Dat wil zeggen: moet Gods bestaan niet voor iedereen overtuigend zijn aangetoond, wil de theologie een wetenschappelijke discipline zijn? Natuurkun-

digen bestuderen de (empirisch waarneembare) fysieke werkelijkheid, sociologen onderzoeken groepen en volken, letterkundigen analyseren teksten. Geen zinnig mens twijfelt aan het bestaan van atomen, gemeenschappen of teksten. Maar Gods bestaan staat lang niet voor iedereen vast, en in academische kringen al helemaal niet. Is dat niet funest voor de wetenschappelijkheid van theologie?

In zekere zin is dit misverstand verbonden met het vorige. Als theologen inderdaad zouden claimen dat zij beschikken over unieke instrumenten en methodes waarmee zij God kunnen bestuderen, zouden niet-theologische collega's met recht en reden kunnen vragen hoe theologen dan bij 'God' uitkomen, en welke toetsbare hypothesen over God zij hebben. Maar de meeste theologen zijn niet bezig met het beargumenteren van Gods bestaan (dat gebeurt eerder in bepaalde takken van de filosofie), en al helemaal niet met het uitvoeren van geheimzinnige 'experimenten' die Gods bestaan zouden moeten bewijzen (daarvoor moet men in de wereld van magie en paranormaliteit zijn). Theologen zijn bezig met het verhelderen en verantwoorden van geloof in God, op basis van algemeen toegankelijke bronnen. Daarbij hoort ook de vraag wat het betekent om te zeggen dat God 'bestaat', 'handelt' of 'spreekt', en hoe dit 'bestaan', 'handelen' of 'spreken' begrepen kan worden volgens de traditie die het betreft. Gods bestaan hoeft niet 'bewezen' te zijn om in te zien dat denken/spreken over God historisch, cultureel en maatschappelijk van belang is en blijft. Of ze zelf nu aan God doen of niet, de

meeste wetenschappers zullen het erover eens zijn dat wat mensen hebben gedacht en gezegd over God wereldwijd en door de eeuwen heen een historische, culturele en sociale kracht is, die ‘reëel is in zijn consequenties’ – zoals het beroemde Thomas Theorema stelt. Dat maakt het in principe een belangrijk object voor wetenschappelijke bestudering.

En voor zover het in de academie gaat over de vraag naar Gods bestaan, zijn theologen ook gesprekspartners voor filosofen die religieuze claims bestuderen. Immers, bij het filosofisch argumenteren voor en tegen Gods bestaan is het van belang zich te verhouden tot dat wat religieuze tradities daadwerkelijk beweren. Het is maar de vraag in hoeverre de vraag naar Gods bestaan überhaupt behandeld kan worden, zonder in gesprek te gaan met theologie.⁶

6 Daarbij komt dat veel argumenten die pleiten voor filosofisch theïsme traditie-specifiek zijn, en dus expliciet of impliciet gebruik maken van theologische noties (denk aan de reformatische epistemologie van Alvin Plantinga, of de neo-thomistische filosofie van Edward Feser). Voorts zijn veel filosofische denklijnen die pleiten voor atheïsme eveneens impliciet afhankelijk van theologie, omdat zij vaak ingaan op specifieke godsbeelden. Bijvoorbeeld: hoe kan een God die één is, liefdevol, almachtig en alwetend toch lijden toestaan? Deze vraag maakt gebruik van een godsbeeld dat minstens voor een deel door de Bijbel is geïnformeerd, en als zodanig ook gevoelig is voor theologische tegenwerpingen en nuanceringen. In zekere zin is het een theologisch argument; het richt zich op de vraag of er in deze wereld überhaupt verantwoordelijk gesproken kan worden over (de christelijke) God. Zie hiervoor Paas, Peels, *God bewijzen*, p. 139-140, 218-220.

Ik concludeer dat de theologie zaken bestudeert die wetenschappelijk van belang zijn en dat de theologie ook een serieuze gesprekspartner kan zijn voor de wetenschap. Maar nu ter zake: is theologie zelf ook wetenschap? Wie die vraag met ‘nee’ beantwoordt, krijgt onmiddellijk de uitdaging hoe je allerlei andere wetenschappen dan wel binnenboord houdt. Onbewezen axioma’s? Doorlopend verschil van mening? Onduidelijkheid over welke data precies relevant zijn? Dogmatische houdingen? Gebrek aan technische toepassingen? Esoterisch jargon? U vraagt, de universiteit draait. Telkens weer blijkt: zodra je criteria gaat opstellen waaraan theologie net niet en andere (geestes)wetenschappen net wel voldoen, kom je terecht in een kritiek van de verschroeide aarde. Uiteindelijk blijven alleen de ‘hardste’ varianten van natuurwetenschap over, waar een experiment bij elke herhaling telkens precies dezelfde uitkomst heeft, en waarvan de resultaten op z’n minst in de (verre) toekomst allerlei interessante en winstgevende toepassingen beloven. Dat is vast prettig voor het verdienvermogen van Nederland, maar wel jammer voor de werkelijkheid. Ik sluit niet uit dat een aantal menswetenschappen kan profiteren van een meer op toetsbare hypothesen en experimenten gerichte benadering, maar de replicatiecrisis in wetenschappen als sociale psychologie heeft naar mijn idee ook te maken met een keurslijf dat zo’n discipline niet past.

Spreeken over ‘de’ wetenschappelijke methode is eerder een vorm van retoriek dan een haalbaar (of zelfs

maar wenselijk) programma. De experimentele methode levert indrukwekkende resultaten op in de nanotechnologie of de bewegingswetenschappen, maar ik zou niet weten wat je ermee moet in de soemerologie of rechtswetenschap. Het doet denken aan de dronkaard die onder een lantaarnpaal zocht naar zijn sleutels, omdat het daar tenminste licht was.

Een (in mijn ogen) meer realistische visie gaat ervan uit dat mensen allerlei legitieme vragen stellen (waaronder de Godsvraag), die zich niet via één enkele methode laten beantwoorden. Wetenschapsfilosoof en natuurkundige Nancy Cartwright spreekt in haar boek *The Dappled World* van een werkelijkheid die zich op allerlei verschillende manieren aan ons voordoet, en alleen via een grote variatie aan methoden ontsloten kan worden. Er is niet één wetenschappelijke methode, maar eerder een familie van methoden. Die benadering sluit ook beter aan bij de realiteit dan een dogmatische hang naar uniformiteit. Het doet meer recht aan de concrete, rommelige en ambachtelijke praktijk die we aantreffen aan de academie, en daarmee is deze kijk 'empirischer'.

Leidt dat tot eensgezindheid? Komen theoloog A en B die dezelfde tekst bestuderen met dezelfde methoden ook tot dezelfde uitkomst? Nee, lang niet altijd. Maar sinds wanneer is dat een eis? In verreweg de meeste wetenschappen is het niet zo'n probleem als goed geïnformeerde experts het oneens zijn over – noem eens wat – de interpretatie van een tekst, de oorzaken van een oorlog, de argumenten voor een stelling, snaartheorie,

de bruikbaarheid van een persoonlijkheidstest, de definitie van ‘cultuur’, de meest effectieve vorm van management, etc. Onenigheid en debat zijn schering en inslag. En ze leiden lang niet altijd tot consensus, al helpen ze vaak wel bij het uitwieden van evidente onzin. Dat geldt in het bijzonder bij wetenschappen waarin er minder beperking is door empirische data, zoals veel sociale wetenschappen en geesteswetenschappen. Er zijn maar heel weinig wetenschappen waarin het echt mogelijk is om min of meer ‘keiharde’ data te leveren die vrijwel elke beoefenaar overtuigen. Welkom in de echte wereld.

Dat betekent uiteraard ook weer niet dat theologen het altijd oneens zijn, of dat ze elkaar nooit overtuigen. Integendeel, zou ik zeggen. Vraag tien theologen wie zij beschouwen als de drie beste beoefenaars van hun vak in de afgelopen dertig jaar, en de kans is groot dat dezelfde namen telkens bovendrijven. En dat zijn lang niet altijd namen van vakgenoten met wie de theoloog in kwestie het zelf eens is. Er zijn wel degelijk expliciete en impliciete kwaliteitscriteria en foutenfilters in de theologie. Theologen zijn het ook vaak genoeg inhoudelijk eens, zelfs over God. Het is best mogelijk om, in de context van een wetenschappelijke discussie, afspraken te maken over de definities die gehanteerd worden. Zo kunnen we ook prima een zinvol gesprek voeren over God. De geschiedenis laat dat ook zien. Rond grote woorden zoals ‘God’ vormen zich tradities waarin mensen gedeelde opvattingen hebben over de betekenis van die begrippen. Die gedeelde opvattingen overstijgen

soms zelfs tradities, zoals blijkt uit studies in comparatieve of interculturele theologie (bijv. Hart, *The Experience of God*). De historische realiteit is dat onder theologen in en zelfs tussen religieuze tradities wel degelijk vormen van overeenstemming zijn bereikt ten aanzien van verantwoord spreken over God. In de christelijke traditie zijn die bijvoorbeeld opgeslagen in credo's, waarvan sommige zelfs oecumenisch ofwel universeel erkend zijn. Kom daar eens om in de filosofie.

De universiteit is bij uitstek de plek waar de mensheid haar belangrijkste vragen bespreekt. Dat zijn niet alleen vragen over DNA of elektrische velden, maar ook vragen over hoe een bedrijf menswaardig wordt geleid, wat het goede leven is en wat het betekent om 'God' te zeggen en in God te geloven. Dat de ene discipline tot meer consensus leidt of tot meer economisch gewin dan de andere, dat zal waar wezen. Sommige vragen zijn nu eenmaal moeilijker dan andere; soms zijn ze zelfs nauwelijks te formuleren. 'Het begrijpen van kernfysica is kinderspel vergeleken met het begrijpen van kinderspel' (Niels Bohr). Maar wetenschappen verdacht maken omdat ze gekenmerkt worden door veel debat, of omdat ze met moeilijke vragen bezig zijn, dat lijkt me geen vooruitgang.

Theologie en de geloofsgemeenschap

Intellectueel spreken en denken over God gebeurt vanouds in twee biotopen: de geloofsgemeenschap en de

‘Als geesteswetenschappers (inclusief theologen) mensen niet kunnen helpen om gelukkiger, rechtvaardiger en zinvoller te leven, waartoe zijn zij dan op aarde?’

Over zaken als God en geloof heeft iedereen wel een mening, stelt Stefan Paas. Onze diepste motivaties blijken zelfs religieus van aard. Het is volgens hem om die reden belangrijk dat er goede theologie is en blijft bestaan. Paas betoogt verder dat theologie aan de universiteit thuishoort. Hoewel theologen geen keiharde data leveren, helpen zij om de bronnen van onze cultuur te verhelderen en kritisch te doordenken.

Stefan Paas (Theoloog des Vaderlands 2018-2019) is hoogleraar missiologie en interculturele theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Paas is een theologische party crusher. – Trouw

NUR 700
ISBN 978 90 435 3383 6

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

9 789043 533836